

УДК 37.016:504](430)

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ НІМЕЧЧИНИ

Сирай Інна

У статті розкрито зміст поняття "екологічна освіта" в сучасному розумінні. Проаналізовано сучасні концепції екологічної освіти Німеччини.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічне навчання, екологічна педагогіка, натурпедагогіка.

В статье раскрыто понятие "экологическое образование" в современном понимании. Проанализированы современные концепции экологического образования Германии.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, экологическое обучение, экологическая педагогика, натурпедагогика.

The article reveals the content of the concept of "environmental education" in the modern interpretation. Modern concepts of environmental education in Germany are analyzed.

Key words: environmental education, environmental upbringing, environmental teaching, environmental pedagogy, Nature Pedagogy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковим чи практичним завданням. На сьогоднішній день головною проблемою цивілізації є пошуки подолання екологічної кризи. Вироблення загальних правил поведінки людини у світі, зрозумілої всім народам, викликано небезпекою загибелі людства.

На тлі економічних та соціально-політичних негараздів в Україні та в інших країнах світу екологічні проблеми витіснені на задній план. Одним з показників духовного занепаду нашого суспільства є поступове звикання до екологічної небезпеки, байдужість та безвідповідальність до стану довкілля. Тому в сучасній Україні орієнтація суспільства на принципи сталого розвитку розглядається як найважливіше завдання політичного та економічного відродження країни. Сталий розвиток передбачає таку соціально-економічну стратегію, яка розрахована на довгочасну перспективу та враховує довгочасні економічні наслідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема екологічно здорової взаємодії суспільства з природою присвячено низку праць всесвітньо відомих вчених, таких як В. Вернадський, А. Габор, Б. Коммонер, О. Леопольд, Дж. П. Марш, А. Тойнбі, Л. Чайнт, А. Швейцер та ін.

Вивчення екологічних проблем відбувається неоднозначно, про що свідчать різні підходи та погляди на сучасну екологію. Зокрема, це те, що екологія визнається конкретно-науковою дисципліною біологічного профілю (В. Бровдій, О. Піляров, М. Голубець, Р. Дажо, Ч. Елтон). Інша група вчених надає екології статус комплексної проблеми, в реалізації якої повинні брати участь всі фундаментальні науки як природничого, так і гуманітарного профілів (А. Арманд, М. Будико, Р. Гарковенко, Е. Гірусов, А. Горєлов, І. Забелін, М. Кисельов, І. Круть, В. Крисаченко, М. Макарчук, О. Плахотнік та ін.).

Отже, зусилля зарубіжних та вітчизняних вчених спрямовані на узгодження економічного, соціального та екологічного аспектів розвитку суспільства, без чого неможливе збереження цивілізації та природи.

Формулювання цілей статті. В сучасних умовах розвитку суспільства першочергового значення набуває розуміння та необхідність використання світового досвіду зростаючого взаємозв'язку, взаємозалежності країн та народів, інтернаціоналізації економіки, науки і культури, а також усвідомлення світовим співтовариством можливості вирішення глобальних екологічних проблем лише на основі міжнародного співробітництва. Вся складність та проблематичність екологізації освіти зобов'я-

зує вивчати позитивні досягнення інших країн, в числі яких Федеративна Республіка Німеччини посідає одне з провідних місць. Отже, у статті розглядаємо соціально-педагогічні концепції сучасної екологічної освіти Німеччини.

Виклад основного матеріалу. В суспільній свідомості Німеччини все більшої ваги набувають проблеми захисту природного довкілля і пошуку шляхів виходу з екологічної кризи. У зв'язку з цим уряд країни поряд із прийняттям відповідних законів, підтримки конструктивних науково-технічних ініціатив, спрямованих на її подолання, особливу увагу приділяє освіті як незамінному осередку плекання духовності і культури у зростаючого покоління. Екологічна освіта і виховання, відповідно, набули особливої актуальності й розглядаються урядом Німеччини як пріоритетні. Сьогодні надзвичайно актуалізувалося питання формування екологічної свідомості у широких кіл населення, і насамперед у зростаючого покоління – майбутнього держави. Це, у свою чергу, ініціювало кардинальну перебудову змісту шкільної освіти, в якому екологічному компоненту відводиться пріоритетне місце. Слід зазначити, що німецькі педагоги розвивають екологічну освіту з урахуванням рекомендацій провідних освітніх і міжнародних природоохоронних організацій, і в першу чергу ЮНЕСКО, ЮНЕП, МСОП та ін. При цьому вони не механічно переносять узагальнений міжнародний досвід у галузі екологічної освіти в теорію і практику вітчизняного шкільництва, а осмислюють і узгоджують його із здобутками вітчизняної школи і педагогіки.

Німецькі педагоги пов'язують виховання "екологічно свідомої особистості" з формуванням культури споживання природних ресурсів, гармонізацією відносин людини з природою. Особливої значущості вони надають формуванню потрібної сфери психіки окремо взятої особистості та суспільства в цілому. Ставлення до цього питання у німецькому соціумі неоднозначне, що знаходить своє відображення у людинознавчих науках, і насамперед в педагогіці. У сучасних засобах масової інформації та наукових періодичних виданнях дискутується питання щодо гуманізації індивідуального та суспільного способів споживання, відповідального використання товарів і послуг. У них засуджується світова тенденція виробництва продукції одnorазового використання (*Wirf-es-weg-Produktion*). З нею межує інша точка зору, в якій зосереджується увага на проблемі пакування товарів тривалого використання (побутових машин, автомобілів, меблів, одягу тощо) з розрахунком на їхню легку заміну та короткостроковість, які начебто заздалегідь програмуються. Обидві позиції мають зворотний бік – це прискорене забруднення довкілля, нещадна експлуатація сировинних ресурсів, нераціональне використання енергії, що характерно для "суспільства марнотратників".

Сучасні еколого-педагогічні концепції в Німеччині ґрунтуються на принципах трудового (реально практичного), природодоцільного, культуродоцільного виховання і навчання, а також допускають проведення діагностичних досліджень передумов, умов і результатів навчального процесу з метою його оптимізації. Ці принципи організації навчально-виховного процесу складають основу педагогічних факторів, що визначили розвиток і специфіку екологічної освіти в Німеччині.

У програмі вказується необхідність включення до змісту навчальних планів і підручників аспектів у галузі навколишнього середовища, що сприяють формуванню природодоцільності усвідомленої діяльності особистості – як кінцевої мети екологічної освіти. Встановлено, що терміну "екологічна освіта" у німецькій мові відповідають два поняття: "виховання в галузі навколишнього середовища" (*Umwelterziehung*) і "освіта в галузі навколишнього середовища" (*Umweltbildung*). "Виховання в галузі навколишнього середовища" споконвічно вживається в контексті "освіта". І як виховання дошкільників, і як виховання школярів, і одночасно виступає як одна із самостійних дидактичних концепцій неперервної екологічної освіти, підтримуваної державою. Поняття "освіта в галузі навколишнього середовища" у 1980-ті роки поширювалося на сфери професійного навчання, вищої освіти, перепідготовку фахівців тощо. З початку 1990-х рр. склалася тенденція: під "освітою в галузі навколишнього середовища" слід розуміти процес неперервної екологічної освіти населення. При цьому термін "виховання в галузі навколишнього середовища" вважається більш-менш застарілим. В даний час помітна схильність до єдиного поняття "освіта в галузі навколишнього середовища" у вживанні для всіх ступенів системи освіти, що за своєю суттю відповідає прийнятому в Україні терміну "екологічна освіта".

Найбільшого розвитку набула концепція "екологічного виховання" (Umwelterziehung), що стала державною освітньою політикою Німеччини. Вона була розроблена групою вчених Інституту педагогіки природничих наук при університеті м. Кіля під керівництвом Г. Ойлефельда (1977 р.). На основі даної концепції була прийнята регіональна стратегія екологічної освіти для німецькомовних країн (Мюнхен, 1978 р.). Відповідно до неї, під екологічною освітою вважають "... виховання до розуміння і пояснення закономірностей природного, соціального і штучного навколишнього середовища з метою формування готовності до дії з урахуванням екологічних закономірностей, на основі компетентності в практиці" [3, с. 36].

Для конкретизації навчальної мети і побудови змісту екологічної освіти у межах концепції "екологічного виховання" було запропоновано п'ять основних компонентів і визначено завдання навчально-виховного процесу, спрямовані на:

- 1) формування індивідуальної і колективної екологічної свідомості, яка б сприяла пробудженню емоційної сприйнятливості до екологічних проблем;
- 2) одержання знання в процесі вивчення основ екології і різнобічної практичної роботи в галузі охорони навколишнього середовища свого регіону;
- 3) формування позиції шляхом розвитку ціннісних уявлень про навколишнє природне середовище, пробудження почуття відповідальності і мотивації до активних дій із поліпшення стану навколишнього середовища;
- 4) набуття досвіду і компетентності в практичній діяльності, спрямованих на усвідомлення екологічних проблем і пошук шляхів їхнього вирішення;
- 5) сприяння й активна участь у вирішенні екологічних проблем на всіх рівнях.

Відповідно до концепції "екологічного виховання" навчально-виховний процес повинен бути спрямованим, в основному, на вивчення екологічних проблем і пошук шляхів їхнього вирішення. Однак, на думку німецьких педагогів, ця концепція має консервативний чи традиційний характер, тому що вона не допускає істотних змін у системі навчання і виховання. Майбутнє в ній розглядається як продовження сьогодення, не враховуючи рішучих змін у політиці та економіці. Але, незважаючи на критику її багатьма прогресивними педагогами, традиційній концепції екологічної освіти належить домінуюча позиція серед еколого-педагогічних концепцій і визначає навчально-виховний процес у навчальних закладах Німеччини.

Крім концепції "екологічного виховання", набули розвитку так звані альтернативні концепції екологічної освіти, три найбільш істотні з них: екологічне навчання, екологічна педагогіка та натурпедагогіка.

Концепція "екологічного вчення" (Eko-logisches Lernen) має сильно виражений прагматичний характер. Вперше поняття "екологічне вивчення" увів С. Фрайнет наприкінці 30-х рр. ХХ століття. Він стверджував, що вивчення повинне бути пов'язане з життям і засноване на практичній діяльності. Цю ідею підхопили групи громадських ініціатив і широко застосували у своїй боротьбі за збереження навколишнього середовища в 1960–1970-ті рр. [3, с. 40].

Ця концепція також була прийнята за основу при організації екологічної освіти у Вальдорфських школах. Процес навчання в рамках концепції "екологічного вивчення" цікавий і побудований творчо. Об'єктом розгляду виступають не тільки екологічні проблеми, але й увесь навколишній світ. Однак найчастіше в ході екологічного вивчення відсутнє чітке формулювання мети і завдань навчального процесу і сам процес непослідовний.

Інша, порівняно молода, концепція називається "екологічна педагогіка", котра набула свого розвитку в 1985 р. на основі різних дисциплін – педагогіки, антропології, психології і соціології. Автори і прихильники цієї концепції: В. Беєр, Х. Кессель, Г. де Хаан, Х. Ю. Фіткау і Х. Мікелскис. Вони критично ставляться до традиційної екологічної освіти школярів, вважаючи, що концепції в галузі екологічної освіти одержали свій розвиток у період, коли політики й економісти не здатні були змінити сформовані механізми управління, структури виробництва та споживання, і перекладають відповідальність на підростаюче покоління з метою змінити традиції поведінки через виховання. У такий спосіб суспільство розглядає як мету виховання проблему формування екологічної свідомості і поведінки. Прихильники концепції критикують сформовану суспільну систему і відповідну їй форму шкільного навчання, де пріоритети одержують орієнтири на передачу знань учням. Вони пропонує чотири важливі принципи навчання: 1) відмову від підкорення природи;

2) пізнання історії взаємин людини і природи; 3) розвиток і оцінка концепцій майбутнього; 4) повернення до природодоцільності, милування красою природи.

Свою мету "екологічна педагогіка" вбачає у розробці теоретичних основ екологічної освіти, орієнтованих на практику. Автори концепції виступають за радикальні зміни дійсності на основі філософського й інтелектуального вивчення екологічної перспективи буття. Майбутнє розглядається як ідеал, що стимулює еволюцію людства через віру в мрію, відкриваючи шлях до нового мислення. Відповідно до цієї концепції процес навчання екології повинен бути спрямованим на оптимістичне сприйняття майбутнього, на розвиток інтересів учнів у пошуку екологічної перспективи розвитку.

Третя альтернативна концепція орієнтована на виховання і навчання учнів на природі, через спілкування з нею, тому й одержала назву "натурпедагогіка" (Naturpedagogik). Ідеї натурпедагогічного підходу висловлювалися Я. Коменським, Д. Локком, А. Дистервегом та іншими педагогами. Як самостійна концепція вона була обґрунтована американцем Г. Гепфертом і знайшла велику підтримку в Німеччині. Її мета – прищепити любов до природи, розуміння ними єдності всього живого, сформувати в них емоційно-чуттєве сприйняття навколишнього природного середовища.

У цій концепції природа розглядається не як об'єкт вивчення, а як живе середовище буття. Учні починають розуміти природу емоційно, одержуючи задоволення від зустрічей з нею, захищаючи її, гармонійно співіснуючи з нею.

У розвитку екологічних концепцій та навчальних матеріалів основну роль відіграють університети, коледжі та науково-дослідні інститути. Незважаючи на це, екологічні науки потребують багато міждисциплінарних досліджень, адже екологічна освіта розглядається як навчання, яке не можливо викласти як навчальний предмет відокремлено. Така ситуація не випадкова, як показано в "Керівництві зі збереження досліджень курсів" Федеральної Агенції охорони навколишнього середовища (UVA 1988), в яких екологічні курси складені за дисциплінами.

Новий імпульс може іти від оновлених університетів у Східній Німеччині. Наприклад, технічний університет Котбус (Cottbus), створив факультет екологічних досліджень (у тому числі з міждисциплінарними курсами інформатики, права, економіки, додаткові екологічні, а також соціальні курси).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Проаналізовані концепції екологічної освіти і виховання дають можливість визначити такі тенденції, характерні для даної галузі педагогічної науки і практики в Німеччині, які доцільно згрупувати таким чином:

- пошук і впровадження інноваційних технологій виховання екологічної свідомості;
- формування цілісної картини світу на основі інтеграційного підходу до висвітлення екологічних проблем;
- використання краєзнавчого підходу до формування світоглядних уявлень актуальних проблем взаємодії людини з природою на національному та глобальному рівнях;
- цілеспрямований педагогічний вплив на всі сфери психіки із метою їхньої оптимізації усвідомлення екологічних проблем як особисто значущих;
- зв'язок екологічного виховання з життям через залучення до природоохоронної діяльності, побудованої на міждисциплінарній основі;
- прогностичність екологічного виховання, спрямована на формування вміння передбачати наслідки природоперетворювальної діяльності та запобігати розвитку екологічно небезпечних явищ;
- забезпечення неперервності екологічного виховання, побудови його на принципах міжпредметної координації та інтеграції.

Визначені тенденції свідчать про те, що німецькі освітяни в побудові концепцій екологічного виховання спираються на провідні ідеї національної педагогічної теорії і практики, а також враховують рекомендації та пропозиції міжнародних конференцій, присвячених даній проблематиці, для конструктивного розв'язання нагальних проблем екологічної педагогіки.

Література

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. / Б. Г. Ананьев ; под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова. – М. : Педагогика, 1980.
Т. 1. – 1980. – 230 с.
2. Ананьев Б. Г. Избр. психол. труды : в 2 т. / Б. Г. Ананьев ; под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова, Н. В. Кузьминой. – М. : Педагогика, 1980.
Т. 2. – 1980. – 287 с.
3. Андреев В. И. Система образования в ФРГ / В. И. Андреев. – Минск : Национальный институт образования Министерства образования Республики Беларусь, 1993. – 102 с.
4. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетарное явление. – Книга вторая / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1977. – 180 с.
5. Bildung und Wissenschaft / Environmental Education in Germany: concepts, history, projects, visions, 2000. – 33 p.
6. Bolscho D. e. a. Umwelterziehung: Neue Aufgaben für die Schule / D. Bolscho, G. Eulefeld, H. Seybold. – München e. a. : Urban & Schwarzenberg, 1980. – 139 S.
7. Trant A. An Introduction to Environmental Education in European Community / A. Trant // Journal of Outdoor Education. – 1986. – Vol. 58, № 4. – Pp. 16–29.
8. Klaus Schleicher. Trends and Current State of Environmental Education in Germany